

КНИГА ПРО НАРОДНІ ЗНАННЯ ІЗ ЦАРИНИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Олександр Васянович

Шумскі К. А. Традицыйныя веды беларусаў аб раслінным, жывёльным свеце і надвор'і (XIX – пачатак XXI ст.) і іх экалагічная значнасць. – Мінск : Права і эканоміка, 2009. – 126 с.

Традиційні народні знання — складова етнологічної науки, зі складною системою, яка об'єднує ботаніку, зоологію, агрономію, медицину, метеорологію, астрономію тощо. Знання необхідні людині для того, щоб орієнтуватися в навколишньому середовищі, для тлумачення та передбачення подій, планування і реалізації дійсності та напрацювання нових знань. У 2009 році в Мінську побачило світ нове етнологічне дослідження Костянтина Шумського «Традиційні знання білорусів про рослинний, тваринний світ та погоду (XIX – початок XXI ст.) та їх екологічне значення».

Дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі, яка складається з трьох основних груп. Перша група — це раніше опубліковані матеріали: фольклорно-етнографічні збірники білоруських, польських та російських учених-збирачів XIX–XX ст. До другої групи належать архівні матеріали, зібрані співробітниками Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору ім. К. Крапиви АН БРСР. Третю групу джерел складають польові матеріали, зібрані автором протягом 2002–2006 років у 83 населених пунктах різних регіонів Білорусі. Аналізуючи джерела, автор книги звертає увагу на паспортизацію матеріалів, ретельну фіксацію географічних даних, записаних попередниками. Проте в самому тексті дослідження автор мало зосереджується саме на цій раніше ним задекларованій та ретельно виписаній обставині. Інколи К. Шумський звертає увагу на регіональні особливості білоруських знань, проте частіше говорить про незначні відхилення, пов'язані з природно-кліматичними особливостями. На нашу думку, це дослідження, побудоване на широкій джерельній

базі, яка охоплює тривалий період часу, може бути використане для порівняння білоруських народних знань зі знаннями інших (насамперед сусідніх) народів, що мають спільні екологічні умови розвитку.

У дослідженні використані методологічні досягнення етнічної екології, особливого наукового напрямку, який сформувався на межі етнології та екології людини та перетинається з етнічною географією, етнічною демографією, етнічною антропологією. У праці дослідник опирається на досвід американських та радянських учених-попередників, які розробляли цю проблематику. Дуже важливим для етнічної екології є взаємозв'язок і взаємовплив суспільства та навколишнього середовища. У рамках етнічної екології традиційні знання про рослинний і тваринний світ та погоду вивчає низка етнологічних субдисциплін: народна ботаніка (етноботаніка), народна зоологія та ветеринарія (етнозоологія), народна метеорологія (етнометеорологія).

Один з розділів книги присвячений розгляду широкого кола питань, які охоплюють народні знання білорусів про рослинний світ. Вони складають цілісну систему, для якої характерні різноплановість, комплексність, завершеність. Автор, використовуючи раніше надруковані та польові матеріали, розглядає знання про ефективне функціонування господарства, яке залежало від природно-кліматичних умов, ґрунтувалося на раціональних агротехнічних заходах, оптимальних термінах проведення необхідних польових робіт. Також виокремлено використання флори в інших сферах господарчої діяльності та щоденного життя, зокрема застосування дикорослих рослин

у народній медицині. Окрім того, автор розглядає світоглядні уявлення в традиційній системі цінностей білоруського етносу.

Аналізуючи традиційні знання білорусів про фауну, К. Шумський звертає увагу на досвід ведення господарства — утримання, профілактику та лікування різноманітних хвороб свійських тварин. Зауважує, що ці знання характеризуються єдністю трьох компонентів: уявлень про властивості навколишнього світу, навичок та безпосередньо дій. Саме ці знання активно поєднують раціональні та ірраціональні складові з їхніми міфологічно-релігійними поглядами. Розглядаючи низку знань стосовно диких тварин, автор, головним чином, зосередився на їх класифікації у світогляді білорусів та екологічній значимості.

Останній розділ присвячено знанням білорусів про погоду. Автор класифікує народні метеорологічні прикмети, поділяючи їх на три семантичні групи: прогнозування погоди на короткий проміжок часу (від кількох годин до трьох днів); прикмети на триваліший час (у межах року чи з одного року на наступний); метеорологічні прикмети, що фіксують вплив природних умов пір року на якість урожаю. Поряд зі спостереженнями за небесними світилами, атмосферними явищами особливу групу складають передбачення погоди за флорою та фауною. Для прогнозування погоди, як видно з книги, білоруси вели спостереження за поведінкою свійських та диких тварин, пташок, комах, риб тощо.

Загалом праця вибудована у традиційному ключі. Складається враження, що за останні роки у традиційних знаннях білорусів не відбулося радикальних змін, за винятком скорочення побутування тих чи інших знань та вірувань, витіснених науковими знаннями. Проте, як свідчать етнографічні експедиції в різні регіони України, нині в сільське середовище активно проникають нові технології, наприклад, використання техніки в сільському господарстві, зміщення термінів тих чи інших польових робіт і т. д. Імовірно, під впливом глобалізаційних процесів білоруські традиційні знання також

знали не лише скорочення та спрощення, але й інших новітніх процесів, як-от поява нових сільськогосподарських культур, способів обробітку ґрунтів та збору врожаю тощо. Окремі питання, які безпосередньо стосуються означеної тематики, взагалі опинилися поза полем зору дослідника. Зокрема, у праці варто було б докладніше зупинитися на таких складових народних знань, як використання культурних рослин, диких та свійських тварин у народній медицині, способів боротьби зі шкідниками (приміром, з колорадським жуком) тощо.

Помітна певна тенденційність у викладі матеріалу. Автор жодним словом не обмовився про етнічний склад обстежених населених пунктів. Адже добре відомо, що територія сучасної Пінщини та Берестейщини, яка нині перебуває у складі Білорусі, здавна населена українцями, котрі зберегли свою говірку до сьогодні.

Вивчення взаємовідносин людини та природи крізь призму культури є дедалі більшою потребою у зв'язку із загостренням екологічних проблем, з якими стикається людство. На сучасному етапі, разом з докладними уявленнями про природу й системні зв'язки з навколишнім середовищем, приходять і нове розуміння значення багатовікового досвіду взаємодії людини та природи. У дослідженні простежуються народні знання в царині життя-забезпечення, які розуміють міру сприйняття та практичного засвоєння законів природи представниками білоруського етносу, відкривають можливості для вкорінення в практику господарчої діяльності раціональних традиційних методів, якими попередні покоління користувалися протягом століть.

Загалом виокремлення сфери традиційних народних знань як спеціального об'єкта етнологічного аналізу пояснюється тим, що таке вивчення тягне за собою глибше осягнення етнокультурних процесів, формує уявлення про розвиток духовної, матеріальної та соціальної культури етносу, дозволяє зрозуміти причини виникнення багатьох явищ та віднайти витoki наукової думки.